

Viatges d'investigació a l'Arxiu i Biblioteca Capitular de Tortosa.

I

L'ARXIU CAPITULAR DE TORTOSA, per RAMON D'ALÓS.

En números anteriors del BUTLLETÍ (II, 122; IV, 157) es feia referència al viatge d'investigació que feren els Srs. Rubió i Lluch i Rubió Balaguer a la Biblioteca del Capítol de Tortosa, comissionats per l'Institut d'Estudis Catalans per a l'estudi del seu ric fons de mss. Resultat profitós del viatge fou el poder dreçar un inventari detallat de noranta nou mss. fins ara no descrits, a afegir als 148 que es coneixien, en la Crònica de l'*Anuari* de l'Institut (vol. MCMXIII-XIV, 745-772). Un any i mig més tard hi tornava el Sr. Rubió Balaguer per a completar les notes preses durant la curta estada de la primera expedició. L'acompanyava aquesta vegada el que escriu les presents ratlles, portant l'encàrrec d'iniciar l'ordenació de l'Arxiu Capitular, on està instal·lada aquella Biblioteca, en tota aquella part, potser la més nombrosa, que encara constituïa munts informes de documentació, en tal grau, que hom recordava tot seguit les queixes del P. Pasqual, i sobretot la impressió deplorable que va causar al P. Villanueva,* l'estat d'aquell Arxiu i de la Biblioteca anexas. És veritat que alguns anys després de la visita de l'erudit valencià els capitulars de Tortosa hi feren quelcom per a la seva ordenació; com més endavant, el canonge O'Callaghan hi donà nou impuls, sobretot pel que es refereix a la Biblioteca, però molt restava a fer. «No faltan en la iglesia — diu En Villanueva — individuos doctos capaces de remediar este daño, pero les acobarda lo vasto de la empresa.» Tenint en compte això últim, l'Institut d'Estudis Catalans va fer les primeres gestions, per mitjà dels seus comissionats, perquè el Capítol tortosí designés una persona apta encarregada, sota la direcció del canonge arxiver, d'empendre la gran obra d'ordenació de tot aquell paperam abandonat. La proposició de l'Institut tingué la més franca acollida per part del

* *Viage literario*, V, 170.

Capítol, que altra cosa no desitjava. Durant algun temps l'Institut ha subvencionat aquesta tasca tal com ho havia fet amb ço que es refereix a la Biblioteca.

En aquest primer viatge d'investigació a l'Arxiu, gairebé no hi hagué temps més que per fer una neteja del local, començant a destriar papers i pergamins en mig de pols i de terra, i a iniciar sèries documentals.

La missió es repetia els primers dies de setembre de 1916, per tal de prosseguir els treballs d'ordenació auxiliant als que ja havia emprès el Capítol, completar les notes del Catàleg de la Biblioteca, cercar-ne nous mss. i fer una investigació sobre la història de la Biblioteca i de l'Arxiu. Quant al darrer, creiem d'interès donar a conèixer les següents notes les quals poden donar una idea de la seva importància. No tenen el valor de cap cosa definitiva, essent subjectes a rectificacions, i sobretot a amplificacions, a mesura que avencin els treballs de classificació en bona hora iniciats, de manera que les donem en qualitat de provisionals. Oferim primerament unes notes úniques que ens fou possible trobar en les poques hores que poguérem destinar a la investigació, referents a la història de l'Arxiu. Van seguides de la indicació dels fons principals ja ordenats o començats a ordenar quan la nostra primera visita.

Abans, però, ens cal agrair públicament al Capítol Catedral de Tortosa les facilitats de tota manera que ens va proporcionar, coadjuvant així a les nostres tasques personals, i alhora augurar-li que la feina d'ordenació que hi està realitzant sigui acompanyada del millor èxit.

ALGUNES NOTES HISTÒRIQUES. — El document més vell que vàrem trobar sobre l'Arxiu és un acord del Capítol, del 1.^r de maig de 1443, que figura en l'índex d'acords del canonge Macip que més avall descrivim:

«*Deliberatio per capitulum quod de centum libris de Alcalaten operetur libraria et domus inferior pro archivio scripturarum.*»

Sembla, doncs, que no estaven junts Arxiu i Biblioteca. Les obres devien durar, ja que el mateix canonge Macip porta la següent nota de 31 de maig de 1448:

«*Deliberatio per capitulum quod solvatur Antonio Seix magistro domorum pro laboribus factis in archivio ecclesie Dertusensis ad rationem trium solidorum et sex denariorum pro quolibet die.*»

Del 25 d'octubre de 1455 porta el canonge Macip el següent acord, que sembla indicar que la instal·lació de l'Arxiu ja era feta:

«*Sindicatus per capitulum aliquibus canonicis ad recognoscendum archivum et omnia instrumenta in eo contenta.*»

Després d'això, no trobarem altra notícia sobre l'Arxiu fins a la següent del 1.^r d'agost de 1563:

«*Item dicti domini canonici capitulares deliberarunt que los llibres de constitucions y privilegis que estan en lo armari de la escrivania se tanquen dins lo arxiu.*»

Poc posterior és una nota treta del mateix volum d'En Macip, la qual diu així:

«Armari que feren en capitol per a les escriptures dell, 25 jul. 1580 y altres nous al entrant ha ma esquerra» (f. 8).

Del mateix segle ^{xvi} es conserva en un dels armaris un volum d'índex, constant de 102 folis relligats en pergamí, al lloc la següent indicació: *Llibre nº 3 De les Baronies y sos Privilegis Reals y coses notables*.

Veu's aquí la taula d'aquest volum:

Aci deval aparen los actes qui stan continuats en dit libra quiscú per son sach axi com stan en los sachs intitulsats quiscun per son nom.

Primo los actes de cretes en cartes	I
Item los actes de la bisbalia axi de donacions de loch se de privilegis reals e daltres cartes en cartes	V
Item los actes de Arenys en cartes	VIII
Item los actes dels delmes del bisbat en cartes	XV
Item los actes de bitem en cartes	XVIII
Item les cartes de almagora en cartes	XXIII
Item les cartes de cretes del segon sac en cartes	XXXIII
Item les cartes del ledó en cartes	XXXVIII
Item les cartes de Miravet en cartes	XXXIII
Item les cartes de la possessio d Artana axi de la rectoria com dels delmes en cartes	L
Item les cartes dactes de alguns particulas de Tortosa en cartes e del Sor Bisbe	LIII
Item les cartes del castell de Arenys e pagaments fets per en Bernat de cambrills del segon sac en cartes	LVII
Item cartas del sensal de la bisbalia en cartes y de molts particulas de Tortosa y del Sr. Bisbe	LXIII
Item cartes de la tinenza dascalaten e de Eximende de Montornes en cartes	LXVIII
Item dos sachs ligats la hu ab l'altra intitulsats tots dos duna mateixa manera hec sunt instrumenta de hereditate que fuerint Rº nominis dei pater en cartes	LXXII
Item un sach en que son les cartes dels homenatges dels homens del senyor bisbe en cartes	LXXII
Item un sach en que son les cartes de cambis permutacions ed ininicions fetes entre lo senyor bisbe e lo capitol de Tortosa en cartes	LXXXV
Item un sach scripture per reverendissimum dominum episcopum dartsensem et eius vicarium super vendicione salis loci de cabanis contra bajulum valencie en cartes	LXXXVIII
Item lo segon sach de Alcamora castell fadrel e altres coses e la donacio de Miravet en cartes	XXXII
Item un sach en que son les cartes dels sellers del bisbat e del alberch del castell de Cabres e molins e molins del boxa en cartes	LXXXX
Item un sach de encartaments de la questio de la sglesia de Tortosa ab	

sogorb e deu veyo e dayn e dezlida e del castell de xengues e de xilxes e bon negre e dertana e donda e son totes les cartes dins aquest sach en cartes.... LXXXXXIII

Item un sach de cartes en paper sobre lo castell de Miravet y del balat en cartes LXXXXVIII

Item un sach intitulat sach comu en questan les cartes que stauen dins la caxa sens nigrun sach y no tenen sach propi y stan ligades ab una cordeta en dit sach en cartes LXXXXVIII

Aquest índex ja denota una ordinació de les escriptures de l'Arxiu, almenys de la part purament de caràcter administratiu. També és en el segle XVI.⁴ que el canonge tresorer de l'església Jaume Miró* va redactar unes taules de notes relatives a la Seu tortosina, les quals anotem més avall.

Ja dintre del segle XVII.⁴ un acord capitular ens manifesta com els canonges es preocupen d'una manera seriosa de la seva ordenació, comissionant els dos capitulars Pere Astor, ardiaca de Corbera, i Jeroni Moliner, amb intervenció del notari Pere Piquert. Diu l'acord:

Item dicti domini episcopus et canonici capitulares deliberarunt quod archivium presentis ecclesie et omnes eius scripture recognoscantur et sub bono ordine ac forma que magis ad earum conservacionem et faciliorem invencionem dum necessaria sunt expedire videbitur, reponantur et alia circa premissa oportuna fiant pro ut huiusmodi negotii qualitas id ... commitentes dominis Petro Astor archidiacono de Corbera et Hieronymo Moliner canonicis tanquam personis in usu negotiorum expertis quod cum intervencione Petri Piquert notarii et scribe presentis ecclesie in premissis omni cura et solitudine quibus de eis confiditur illico intendant. Recognoscant etiam censualia administrationum et titulos ac expetantias eorundem ut omnia perfecta remaneant et de deficientibus provideri possint committentesque eisdem dominis Petro Astor et Hieronymo Moliner huiusmodi negotium cum omnibus incidentibus et dependentibus ex eodem.

(*Capitulum* [Acords Capitulars] MDCIII, 28 juny.)

Fou aleshores, que es va emprendre una classificació encara avui subsistent, en part. Comprovació de la tasca realitzada, és un *Regestum seu Repertorium scripturarum huius Archivi Dertussensis ab anno 1148 incipientium ex deliberatione in capitulo annali die 28 junii 1603 facto recognitarum*. Escrit de més d'una mà, relligat en posts de fusta cobertes de pell amb tancadors; correspon aquest *Regestum* a una sèrie de catàlegs parcials dels diversos calaixos on estaven col·locats els documents classificats. D'aquests catàlegs n'havem trobat, reunint-los, fins una setantena: pels títols (*Alcalaten, Arenys, Tivenys et Badaluch, Archidiaconus maior I Arch. maior II, Carrascal, Calaceyt*, etc.) es comprèn que la classificació feta, com veurem, a principis del XIX.⁴ⁿ segle, és calcada sobre aquesta, potser amb poques alteracions. Fins a quin punt la tasca dels canonges Astor i Moliner, o qui fos, es pugui lloar sense reserves per un arxiver dels nostres dies, ens ho diuen alguns paquets

* Cf. VILLANUEVA: Op. cit., pp. 126, 129 i ss.

d'aquest temps portant sobrescrita la paraula «inutilia». Tots els vàrem desfer, trobant-hi, en general, documents ben importants sota el punt de vista històric. No cal, però, situant-nos en aquella època, fer retret d'una cosa corrent aleshores. Els arxius han tingut originàriament, per un regular, una valor sols administrativa.

Deuria esser durant, o poc després de la feina d'aquesta ordenació, que el Capítol, segons acord de 8 maig 1618, prohibia el mostrar les escriptures de l'escrivania sense expressa llicència, àdhuc tractant-se de capitulars. Una figura de relleu apareix entre aquests pel mateix temps, el canonge Miquel Macip, que havia pres possessió en 1609,¹ i de qui com a «hombre laboriosísimo» parla en elogi En Villanueva.² Morí en juliol 1645. En 19 de maig de 1628 rebia l'encàrrec de compondre un Index o Repertori de totes les coses notables referents a l'Església i contingudes en les Actes Capitulars. Ja l'havem indicat abans i després el descriurem. Aquest Repertori ha estat utilitzat per tots els investigadors posteriors.

Altres acord capitular de 28 juny 1681, diu:

«Item dicti canonici capitulares se deliberarunt que lo archiu de la present Iglesia se arregle attes se es pujat a la estancia de dalt commitiendo dominis thesaurario claustrali, Senjust, Marti et Rovira.»

S'ha de creure, doncs, que amb motiu del canvi de local es desordenés novament, essent necessària una nova ordenació, la qual suposem s'atindria a la darrera acordada en 1603. Desconeixem quina eficàcia tingué l'acord de 1681, per no haver recollit cap notícia del temps que va fins a les primeries del XIX.^{3a} segle. Sols sabem que l'Arxiu tornà a baixar, per tal com En Villanueva diu que el va veure al costat de la Capella de Santa Candia.³ És aleshores que el Capítol es preocupa novament per acabar amb el desordre consegüent a l'últim canvi de local. En efecte, en sessió capitular de 1.ra juliol 1817 es fa constar que els canonges Francisco Orchell i Francisco Llobet, nomenats en Capítol de 1815 per a l'ordenació de l'Arxiu, feren present que «havian evacuado el encargo principal de reponer el archivo al estado en que se le dejó el año 1603», i que no podien continuar llur tasca, el primer degut a les seves ocupacions, i el segon per manca de vista. El Capítol pren l'acord que continuïn auxiliats del canonge Melcior Borruell. El 8 de juliol N'Orchell manifesta que els índexs de l'Arxiu ja són fets, per ordre de calaixos, i que sols manca reunir-los tots en un Repertori, el qual s'haurà de fer amb bon paper i bona lletra, la qual cosa posa en coneixement del Capítol per si s'ha de fer alguna despesa. S'encarrega als arxivers que cerquin una persona apta per a la còpia en net.

Els darrers acords capitulars que coneixem referents a l'Arxiu, són els següents: En 22 d'agost de 1817 amb motiu d'haver-se parlat de pèrdua de documents es prohi-

1. O'CALLAGHAN : *Episcopologio de la Santa Iglesia de Tortosa* (Tortosa, 1896), p. 19.

2. Op. cit., V, 2.

3. Op. cit., V, 51.

beix extreure'n a cap canonge, àdhuc essent empleat de l'Arxiu, de manera que en cas de necessitar-ne algun el consulti dintre el local. Sols en cas que calgués extreure'n algun per a instruir plets i altres assumptes de l'Església es faci amb llicència del Capítol, amb el corresponent rebut en un llibre a posta. Demés, s'acorda que les claus de les portes de l'Arxiu i dels seus armaris sols les tinguin els arxivers. En 26 agost la prohibició es fa extensiva a la comptaduria i secretaria, per tal com s'hi custodien llibres mestres i de caixa i altres documents interessants a l'Església.

De 31 octubre de 1817 a 17 juny de 1818 un tal Josep Ymbert, al preu de tres rals el full, posa en net l'Index de la part de l'Arxiu que és arribada als nostres dies classificada, els quals Index i classificació estan calcats quasi al peu de la lletra de l'ordenació feta en 1603, com ja havem consignat abans.

ESTAT ACTUAL. — Tota aquesta part, la sola classificada que vàrem trobar en el nostre primer viatge, està constituïda pels documents, papers, pergamins, lligalls, col·locats en armaris del segle xvi.^a (?) amb calaixos que omplen part del pany de paret oposat al que ocupen els armaris de la Biblioteca dels Mss. A cada un dels calaixos correspon una taula, i totes plegades estan buïdes en el *Indice alfabético formado por materias sobre todos los documentos y papeles existentes en el Archivo Capitular de la Santa Yglesia de Tortosa. Año 1815*. És el que transcrivé N'Ymbert, en doble exemplar, demés d'un volum de borrador. Està disposat d'una manera poc pràctica, per ordre alfabètic, però atenent-s'hi al caràcter dels documents, no a cap criteri cronològic, ni de noms de persones o llocs. Pel fet, però, de correspondre a una part ben considerable de l'Arxiu, rica en documents importantíssims, ha estat i és encara d'una gran utilitat. Els diversos treballs històrics del benemèrit canonge O'Callaghan, estan basats quasi íntegrament sobre els documents col·locats i classificats en aquests calaixos. Fora d'això, no tingué gairebé més guia per seguir el rastre dels documents, que els volums d'índexs fets pels canonges Miró i Macip i per altres més avall descrits.

Veu's aquí els noms que porten cada un dels calaixos, seguint de esquerra a dreta i de dalt a baix, amb la indicació del número de documents — més bé unitats — de cada un:

Sr. Obispo, cajón 1.º (66 unitats); Sr. Obispo, c. 2.º (60); Prior Mayor, c. 1.º (78); Prior Mayor, c. 2.º (63).

Dean (5); Prior Claustral (14); Capiscol (31); Tesorero (23).

Arcediano Mayor, c. 2.º (98); Arcediano Mayor, c. 1.º (68); Camarero (42); Sacrista (12); Union de Rectorias (57); [*Id.*, *cont.*]

Hospitalario (46); Arcediano de Corbera, llamado antes Enfermero (26); Arcediano de Culla (5); Arcediano de Borriol, llamado antes Succentor (8); Vestuarios (20); Diezmos (81).

Común de Dignidades, 1.º (12); *Id.*, 2.º (14); *Id.*, 3.º (19); [*Id.* 4.º].

Concesiones Apostólicas, 1.º (59); *Id.*, 2.º (73), Donaciones y privilegios Reales (67); Constituciones (32).

Común del Obispo y Cabildo (70); Común del Cabildo, 1.º (79); *Id.*, 2.º (68); *Id.* 3.º (163); *Id.* y Sobre la fabrica de la iglesia de Zurita.

Calaceyte, 1.º (66); — *Id.*, 2.º, y Mas de la Amella (106); *Id.*, 2.º; *Id.*, 3.º, (15); *Id.*, *Id.*, 3.º

Rectoria de la Aldea (55); Alcalaten (27); Templarios (13); Benifazá, Refalgari, Safalfori (30); Vilardecanes (66).

Genova, Villaroja y Alfandech (8); Remolins, La Villanova, Rambla, Mianes, Vinallop, Carrascal, Solsó y Cherta (7); Alfandech, Costa de Sant Jaume, Forn del Mercat, Les Botigues y Cruera (10); Pescatería, Plaza de les Cols, Cruera, Molinos del Conde, Palomera, Caborrech y Castellnou (76); Parroquia de Santa María y calles de la Suda y de Taules Velles (9).

Granadella, Camarlés, Antich y Campos (71); Tevizola, Anglerola, Bitem, Vim-pésol, Pimpí, Vall-den-Robí, Vallformiga, Ampolella, Torrent-den Solanes, Font-Jordana, Cony-de-Baques, Poachol, Coll-del-alma, Coves-de-Aguileny, y Camp-redó (8); Riusech, Camí-de-Valencia, Jardí, Beni-Guerau, Escorcha-Bous, Marrancha, Lacova-den-Ramon, L'Almuza, Giramascó, Taules velles y Villaroja (86); Benifallet, Llaber, Barcat, L'Almunia, Aldober, Petrola, Sant Pons y Sant Llor (9); Mas de Barberans, llamado antes Vilar de Santa Maria, y Carrascal (32); Arenes, Tivenys y Badaluch (11).

Subtesoreria, c. 1.º (73); *Id.*, 2.º (100); *Id.* 3.º (55); Decima, subsidio y escusado, 1.º (11); *Id.*, 2.º (8); *Id.*, *Id.*

Instituciones de capellanias, 1.º (47); *Id.*, 2.º (60); Luminaria (14); Sacristia (10); Fabrica (58).

Censales de la subtesoreria (1); Correspondencia de Roma, de Tarragona, de Madrid y otras (28); Bula de secularizacion de esta iglesia de Tortosa; Diversos asuntos, 1.º (49); *Id.*, 2.º (18).

Lectoria (11); N. S. de la Cinta con el apendice de su cofradia (43); San Rufo, San Crecencio y las santas Cándida y Cordula (28); Testamentos y legados pios, 1.º (62); *Id.*, 2.º (50); *Id.*, 3.º (64).

Fundaciones (57); Herencia del Sor. Capiscol Jordà (10); Herencia del Arcediano mayor, D. Vicente Preixens y de su hermano D. Pablo (121); *Id.*; *Id.*; Almoyna del Canónigo Pellicer.

En total, en aquests vuitanta dos calaixos s'hi contenen en xifres rodones, 3,100 números, entre els quals s'hi compten uns setanta tres documents del segle XII.^a i prop de seixanta butlles.

ACTES CAPITULARS. — Una col·lecció ja ordenada, en sèrie, és la d'Actes Capitulars a començar amb l'any 1600. Almenys un centenar. Segons diu el canonge

O'Callaghan, els actes es redactaren en llatí, però d'ençà de les primeries del xvii.^{na} segle, s'observa que en algunes la part narrativa és en llatí, però l'acord en català. En castellà comencen l'any 1769.*

MANUALS NOTARIALS. — En un dels armaris de l'Arxiu, i sobretot en altres que hi havia en les golfes de sobre el seu local, veiérem amb bastant desordre alguns centenars de manuals dels segles xv-xvii, amb uns quants del xiv i bastants de posteriors, uns de negocis del Capítol, altres de comuns, i dels quals no poguérem pendre nota detallada per manca de temps. Han estat traslladats al local de l'Arxiu.

Dels apuntaments presos a corre-cuita, però, copiem les següents llistes de sèries provisionals, que s'hauran de completar i àdhuc unificar-ne alguna:

Manuals notarians de negocis del Capítol:

Guillem Guerau, 1326-27, 1331, 1332, 1333, 1334, 1335, 1337, 1338, 1339, 1340, 1341, 1342, 1343, 1344, 1345, 1346, 1347, 1350.

Guillem Pallarés, 1335.

Guillem Martorell, 1351-1352. [Registrum de notis et litteris et aliis scripturis.]

Pere Sunyol, 1348-50, 1351-52 1353, 1354, 1355, 1356, 1357, 1358, 1359, 1360, 1362, 1364, 1365, 1369, 1373, 1374, 1375, 1376, 1377, 1378, 1379, 1380, 1381-82, 1383-1384, 1385, 1385-86, 1387-88, 1389, 1391-1393.

J. Prats, 1353.

Jaume Cassador, 1395, 1397-1398, 1400, 1404-1406, 1407-08, 1409-10.

Pere Camps, 1419, 1423-27, 1423-28, 1428-35, 1428-36, 1428-36, 1432-1436, 1437-39, 1437-1440, 1439-1446, 1439-1450, 1446-48, 1451-52, 1453-55, 1456-59, 1458-60, 1458-60, 1461-64.

Ramon de Pinós, 1441-1443.

Pere Gordisalbo (a) Bonares, 1447-1448.

Pere Camps i Miquel Solà, 1459-62, 1464-68.

Miquel Solà, 1464-65, 1468, 1469, 1472, 1473.

Comú del capítol, registre de 1417, 1423, 1424, 1430, 1433, 1435-36, 1436, 1438, 1442, 1444, 1446, 1448, 1449-50, 1450, 1452, 1453, 1460-61, 1461, 1462, 1473, 1473, 1474.

Acorts capitulars (L... conclusionum... capituli), de Miquel Solà 1464-73.

Joan menor, 1496-1503, 1510, 1512, 1523, 1524.

Manuals notarians particulars, Libri communi.

Guillem Pelliparii, 1284, 1287-1294,

¿ ? — 1286 (incomplet).

Guillem Martorell, 1351.

* *La Catedral de Tortosa...* (Tortosa, 1890), pp. 134-135.

Sunyol, 1371.

Pere Sunyol, junior, 1373-1405.

Guillem Vidal, 1398-1400, 1402, 1412, 1436-37, 1438, 1439, 1440, 1441-43, 1453, 1454, 1456; *Llibre de Testaments*, 1436-38.

Jaume Cassador, 1404-1405.

Pascual Pellicer, 1423.

Pere Camps, 1424, 1425, 1438, 1453-1454, 1463-1464; vol. d'*Inventaris*.

Joan Camps, 1441-1448.

Joan Bonares, 1428.

Miquel Solà, 1464-1465, 1467, 1468, 1469, 1470, 1471, 1474, 1475, 1476, 1477, 1479.

Obra de la Seu, Obra de la fàbrica de la Seu, 1346-47, 1348, 1375, 1380, 1382-83, 1390, 1396, 1396, 1408, 1421, 1424-25, 1428, 1429-30, 1430, 1431, 1433-34, 1433-34, 1435-36, 1436-39, 1438, 1439-40, 1440, 1441-42, 1444-45, 1445-46, 1446-47, 1447-48, 1448, 1459, 1516, 1566-67. Molt importants per a la història de la Seu.

Sotstresoreria, 1423-24, 1432, 1435-36, 1436-37, 1441-42, 1442-43, 1443, 1444, 1449-50, 1450-1451, 1454-55, 1457, 1457-58, 1458-59, 1463-64, 1470, 1472, 1473-74, 1474-75, 1559-1560 (?). Surten comptes de draps a Barcelona etc.

Plec de la creació de la sotstresoreria, segles xiv-xv.

Es van iniciar noves sèries, com ara les següents:

Distribucions a començar almenys des del segle xv.^a, amb més d'un centenar de volums i una gran partida de paquets.

Animes, Aniversaris, del mateix temps.

Vols. de *Manus computorum*, segles xvii.^a i xviii.^a

Altres sèries, podran ésser:

Capellanies.

Censals, en gran quantitat. En veiérem els següents volums: *Capbreu de censals*, 1435. *Rubrica de censals*, 1463. *Administració del censal*, 1465-1476. *Col·lectari de censos e censals* (segle xv.^a).

Vestuaris.

Plets, processos, etc.

Comptes de la sacristia, d'ençà del xvi.^{an} segle o anteriorment.

Albarans i altres documents d'administració a començar, si abans no, en el segle xv.^a; en nombre molt crescut.

Llibres de caixa (n'hi ha que porten índex per ordre alfabètic): II, III (mig segle xvi), V (1553-1571) (?), VI (1572-1583), VII, VIII, IX (1605-1619), XI, XII, XIII.

Barrejats amb tota aquesta documentació varem veure, entre molts d'altres, els següents volums, que hauran d'ésser ordenats, alguns reincorporant-se a la sèrie corresponent:

«Registre dels enantaments y provisions e manaments que's seguiran y fara en

lo exercit... en... Benicarlo y en altres viles y lochs del regne de Valencia per lo noble... Francesc dez Puig comanador major ... de Muntesa com a capità ... de Morvedre ... per a favorir la justícia y reduhir los pobles de la ciutat principal y altres ciutats viles e lochs de ... Valencia rebelles e inobedients a la ... cesarea magestat ... 1521».

Un manual de cartes enviades del s. xiv i xv. (Document sobre la nominació de fr. Antoni, arquebisbe d'Atenes, per a exercir els pontificals en la Seu vacant de Tortosa, dirigida al rei Martí, pel vicari general, seu vacant, i el Capítol (30 juny de...).

Liber expensarum, 1372.

Libre de despeses.. fetes en l'hort de la clastra de la Seu de Tortosa.

Impugnacions dels comptes.

Libre del subsidi (col·lecta).

Collecta de grans, 1471.

Dels preveres conventuals de la Seu de Tortosa, 1335.

Libre dels Deposits de la Sagristia de la Seu de Tortosa [1441-1449].

Leudari de Tortosa, bell manuscrit de darrers del xiv.^{an} segle.

Racionale comune vetus, un volum del segle xv.^a.

Racionale de distribucions, un volum del segle xv.^a.

Liber administrationis sublevationis Ecclesiae Dertusensis, 1507

Libre de les rebudes de les dates per la obra de la Seu, 1401.

Resten per a ordenar, sense haver estat a penes tocats:

Pergamins en nombre d'alguns milers, els quals vàrem posar en calaixos; n'hi ha a partir del segle xii.^a, moltíssims d'anteriors al segle xvi.^a. En l'actualitat s'estan estenent i estudiant.

Papers solts de diferents períodes, entre altres gran quantitat de cartes reials, de bisbes, de particulars, etc., les quals vàrem començar de reunir en capsas, tasca que han continuat els senyors canonge i auxiliar encarregats pel Capítol d'ordenar l'Arxiu.

Quant a segells, tant de penjants com de placa, reials (Pere I, Jaume I, etc.), eclesiàstics sobretot, i de particulars, se'n pot fer una bona col·lecció. Sobretot dels de placa, dels quals n'hi ha molts en bon estat de conservació, segles xiv.^a i xv.^a. Vàrem procurar, a mida que passaven per les nostres mans, anar-los posant a part, per tal que no es fecin malbé. En un calaix vàrem recollir unes setze bolles, adherides al document corresponent, una trentena d'altres diversos segells, també amb el document en paper o pergamí, i trenta més de solts.

Havem deixat per a l'últim la descripció, breu i tot i redactada de pressa, d'alguns volums de repertoris i taules d'acords capitulars o d'altres coses notables. Llur interès no cal ponderar-lo. Bé ho han comprès i s'han aprofitat, naturalment, tots els investigadors que han treballat en l'Arxiu tortosí. Donem també la descripció dels cartularis, llibres de constitucions i d'altres mss. no compresos en la Biblioteca, prò-

piament dita, del Capítol. Fou interès nostre especial agrupar-los en grups, àdhuc numerant algun d'ells amb numeració correlativa, perquè formessin sèrie tots els d'un mateix caràcter.

REFERTORIS I TAULES. — Volum de vària, portant al lloc el títol de «Indices de acuerdos capitulares desde 1326 hasta 1570». Lletres dels segles xv-xvii (?). Molt útil. f. 1. «Notule G^{mi} Geraldí notarii».

Comprèn una part corresponent als anys 1326 a 1481 feta per Jaume Miró, tresorer i canonge del Capítol tortosí (segons nota del f. 372).

Anys 1485-1495. La taula és feta segons notes «Jacobi Terça ab anno 1485 ad annum 1495; libri vero de annis 1481, 82, 83 et 84 non inveniuntur».

El notari Joan Menor féu les de 29 abril 1496 a 10 març 1503 : «Index seu Repertorium rerum notabilium qui in ... et libris huius capituli sancte Ecclesie Dertusensis reperiuntur et continue sunt, ab anno Domini 1496 usque ad annum 1538 factus anno 1628 et ordinatus et elaboratus per me Michaellem Macip canonicum dicte ecclesie ex commissione admodum Illmi et Revdi. Capituli dicte Ecclesie ... facta ut constat ex deliberatione capitulari die 19 may facta anni 1628.» És per ordre alfabètic.

Segueix altra taula, també d'En Macip, de les matèries del volum : «Index rerum notabilium huius libri rubricarum...». Finalment, hi ha afegida una taula de coses notables dels anys 1561-1570.

— Volum amb el repertori dels acords capitulars del segle xvi [1499-1599]. La taula de matèries d'aquest volum es troba inclosa en l'anterior. Lletra d'En Macip i d'altres. Al lloc : «Indice de acuerdos capitulares del siglo 16».

— «Rubrica de la centuria 1600 fins lo any 1700, observacions de les coses memorables e importants a la Iglessia.» És per a b c i molt pràctic; se refereix sobretot a acords capitulars. Relligat en posts de fusta cobertes de pell negra, amb claus. Al lloc s'hi llegeix : «Indice de acuerdos capitulares del siglo 17». És fet en el segle xviii.^a

— «Indice alfabetico formado por materias de los acuerdos capitulares de la Sta. Yglesia Catedral de Tortosa que empieza del año 1700», arribant fins el 1735. Escrit de lletra de N'Ymbert. N'hi ha també un borrador.

— «Indice de los Acuerdos capitulares de los años 1790», fet a principis del xix.^a

Hi ha, demés : Un «Indice de cosas notables» (diu el lloc) arreglat per a b c, de lletra del s. xviii.^a i de poca utilitat. Es refereix a actes capitulars dels segles xvi.^a i xvii.^a. Relligat en pergami.

I, per citar-lo en algun lloc, vàrem veure un volum de taula de «Escrituras en pergamino de los censales pertenecientes a diferentes administraciones cuyo legajo se señala con el numero 1º». No sabem a quin lligall es refereix. És de les primeries del segle xix.

— «MACIP. Notas antiguas de esta catedral.» Ms. de vària, relligat en pergami de diferents lletres i temps, en gran part lletra d'En Macip.

Comença incomplet, amb un *Index* de les constitucions incloses més avall.

«Alter index nonnullorum privilegiorum apostolicorum et regalium et aliorum instrumentorum ... Sumpta ... a quodam libro parvo pergameneo privilegiorum huius ecclesiae signato de nombre .1. et ab aliis libris qui non erant in libro archidiaconi Cervero, a quo tantum translatae sunt fere omnes constitutiones in hoc libro contentae.

f. 1. Index per a b c, en català i fent referència a acords capitulars i diverses altres coses.

f. 92. Segueixen els documents dels quals és índex el segon citat [Alter index] començant per la «Carta populorum civitatis dertusensis facta anno Domini 1149». Constitueixen un cartulari.

f. 152. «Constitutiones, ordinationes seu statuta ecclesiae dertusensis quarum copia facta fuit anno 1628 ad visum Michaelis Macip canonici dictae Ecclesiae, extracta ab alia copia antiqua quae fuit Jacobi Cervero quondam Archidiaconi de Corbera».

f. 282. «Tres constitutiones sequentes factae sunt per Rm. Dominum Ioannem Baptistam Cardona episcopum 23 iulii 1588».

f. 313. «Ordo servandus in susceptione alicuius in canonicum...».

f. 382. Un episcopologi de Tortosa.

f. 411. «Privilegia aliqua sive Indulta apostolica antiqua in favorem nostrae Ecclesiae Dertusensis a summis Pontificibus concessa nec non ordinationes super spiritualibus et temporalibus dictae ecclesiae per Rm. Dnum. Franciscum Patriarcham Hierosolimitanum factae anno 1412 ac etiam constitutiones papales et Divisio mensae eiusdem Ecclesiae factae per Benedictum 13 anno Domini 1414. Nonnullaque alia indulta apostolica invenies infra f. 490 ex multis quae habet dicta nostra Ecclesia in Archivio ipsius reconditis, Recopilata per ipsum Michaellem Macip canonicum ipsius Ecclesiae anno Domini 1630».

— Altra volum de Trasllat de la taula de Macip y notes de la Iglesia. És per a b c. Lletres del segle xviii.^a, i continuat per O'Callaghan. Al llom diu el mateix que l'anterior d'En Macip. Es trasllat de l'índex en català, del f. 1 del volum anterior.

CARTULARIS. — Havem respectat la numeració antiga, afegint-hi número correlatiu per a algun dels volums.

4 Lletres del segle xiv.^a, en general; 125 folis, pergami, 195 × 140 mm. Rúbriques en vermell i tocs blaus i morats. Relligadura en posts de fusta, pell marró.

f. 1. De compositione facta inter episcopum et capitulum dertuse et inter fratres minores civitatis dertuse super iuribus sacristie ecclesie dertusensi pertinentibus. [P]aeat universis quod cum questio esset ... any 1276.

Segueixen còpies de més de cent escriptures del xii.^{en}, i, sobretot, del xiii.^{en} segle. Entre les primeres,

f. 60 la donació del Comte Ramon Berenguer de 1151.

f. 119. Testament de Guillelma. VII kalendes febrer 1221.

ff. 121-124. Diverses notes

f. 124. Tresllat d'un document de 1215 sobre candeles que cremaven devant l'altar de Santa Maria.

5 «Llibre vermell». Diferents lletres en general de s. xiv-xv. A dos corondells. lxxxii ff. en pergami numerats, de 342 x 232 mm. Caplletres i rúbriques en vermell. Abans i al final diversos folis en paper i pergami, contenint, com el cos principal, còpies de documents. Relligadura muzaràbiga en posts de fusta recobertes de pell vermella.

En quatre folis anteriors, comença, en paper, lletra un xic posterior: «*in libro viridi reperiuntur ista que secuntur*: Primo quas proprietates tenet in Xerta quidam Geraldus Guasch ad censum pro priore .i. carta addita.» Aquesta conté el document l'original del qual és de 1170, segueix una Butlla d'Adrià IV i dues escriptures de 1326 i 1303.

f. I. «Incipit liber primus. et titulus primus de populatione civitatis Dertuse. et libertatibus ei datis. ab illustri domino. R. Berengarii comite Barchinone.»

És la carta de població de 1149. Segueixen donacions diverses dels reis d'Aragó i altres documents semblants, anys 1149-1282.

ff. lxiii-lxvii. Canvi de lletra. Set documents dels segles xii-xiv. ff. lxviii-lxx, en blanc.

ff. lxxi-lxxx. Altra volta lletra del principi amb documents dels segles xii-xiii.

ff. lxxxv-lxxxiv. Canvi de lletra. Alguns documents, dels quals dos del xiv i (f. lxxxi) la primera donació de Ramon Berenguer: «*Quoniam ad celsitudinem principum*», 1148.

f. lxxxii. Chronicon Dertusense en català: «En lo començament del mon entro la nativitat de Deu hac. M. e .c. e .lxxx. e xix ayns.» (VILLANUEVA, V, 233).

A la fi 21 folis afegits, numeració aràbiga (lletra del segle xv): «Incipit forma instrumenti confirmationis dotacionis, donacionis, oblacionis et concessionis per inclitum dominum infantem petrum comitem Rippacurcie et montanearum de prades hospitali collis de ballagario ut sequitur. [I]n dei nomine noverint universi quod cum inclitus ...» (1346). f. 13, sobre el mateix hospital, en català. f. 15 «Decem pramatice serenissimi Domini regis Ferdinandi in favorem ecclesiastice libertatis justicia mediante ecclesie et personis ecclesiasticis concesse...»

Entre tots conté un centenar de documents.

6 Bell volum, escrit de diferents lletres, en general en grans caràcters del xiii.^{en} segle, esplèndids, imitant les sotscripcions i signes dels originals. lxxxxvi folis de pergami; grans marges. 410 x 265 mm. Relligadura com la del Cartulari n. 4, portant la signatura 6. En vermell i en vermell i verd els títols i caplletres. D'aquestes cal remarcar, com a més interessants, les dels ff. i, viii i xxxix. En el f. xxi representació d'un personatge en forma semblant a un rei de naips.

f. I. «Carta donacionis comitis prima. Quoniam ad celsitudinem principum...» 1151

Segueixen transcripcions de documents del segle xii, en sa major part, i del xiii.

ff. xxxxiii v.-xxxxv v. Nou butlles: Adrià IV, Inocenci, Celestí... Després, vendes, donacions, testaments, establiments, d'interès per al bisbat de Tortosa.

f. lxxxxi v., últim document (lletra del xv): Venda feta per Guillem Pascasi a Bonet fuster d'una vinya a Palomera, 9 kals. maig 1210.

En total, a la vora de 200 documents trelladats.

[7] Cartulari avui perdut però que està registrat en el volum de Taules de cartularis, més avall citat, i que ja no es trobava al començar el segle XIX.^d. Contenia transcripcions de documents dels segles XII.^d - XIV.^d (1123-1309).

Al f. 27. «Quomodo fuit divisita civitas Dertuse». 1149.

ff. 92-115. Establiments a Bitem.

f. 137. «Testamentum Olegarii». 1123, etc.

8 «Llibre vert». Diferents lletres dels segles XIII.^d i XIV.^d, generalment, sobre folis en pergami, a-f + 189 útils. 220 × 140 mm. En el f. 9 caplletra vermella historiada. Les sotscripcions imiten sovint la cal·ligrafia de l'original. Relligat com els ns. 4 i 6. Sobre el pla: «Libro verde n.º 8».

ff. a-d, lletra del XIV.^{an} segle: «Anno domini mcccx quinto decimo kalendas januarii. Aquesta es memoria que fan los prohombres de Cabacets e de tot lo terme, de les usances e de les costumes que els e lurs antecessors an tengudes e usades e los lurs senyors an a eylls obseruades e a lurs antecessors del temps de lur membranca a ença. tro en aquest dia. Les quals usances los han otorgades en Bernat des Jardi prior de Tortosa. Ab consentiment del senyor Bisbe e del capitol de tortosa. Primerament han usat e acostumat...» ff. e, f, en blanc.

f. 1. «Carta de la yglesia de S. Catherina».

f. 2 (segle XIII.^d) Comença la taula del cartulari i a continuació còpies de documents, afegides posteriorment, etc.

f. 6 v. «*Prima ordinatio dertusensis ecclesie, Auctoritate apostolica roborati...*»

f. 3. «*Primus titulus carta donacionis comitis. Quoniam facta mortalium...*». 1154.

f. 9 v. «*Carta donacionis comitis. Quoniam ad celsitudinem principum*». 1148.

Segueixen transcripcions fins el f. 157, essent les darreres ja de lletra del XIV.

ff. 157 v.-159 v.: «Memoria de coses antigues. Era m.cxxxv. Anno mxcvii capta est oscha a petro sancio rege Aragonum ...» (Es el cronicón Dertusense llatí; VILLANUEVA, V, 236).

ff. 160 v.-189. Còpies de documents des del XII, sobre la rectoria de l'Aldeya, autenticades per notari del s. XV.^d.

Tot plegat passen d'un centenar de documents, quasi tots del XI.^d, XII.^d, XIII.^d: Donacions, privilegis reials i pontificals, etc., referents a Tortosa i al seu bisbat.

9 Segle XV.^d, paper 156 folis (ultra alguns d'afegits entre mig, de mà moderna), 225 × 159 mm. Relligadura en pergami, en la qual es llegeix: «En aquest libre ya moltes coses que satisfan la yglesia per los delmes y altres...».

Portada: «+ Aquest libre fa aguardar porque fa copia de moltes concordies fetes entre la iglesia y los temples y altres, que no son en los libros de pregami les quals sera be sercarles y scriure per que conue al capitol y pabordres miren la taula a la darrería feta lo any de mdlviii.^o»

f. 1. «Compromis e sentencia entre lo senyor Bisbe (?) e prior e los espitalers sobre los deumes de vayl de bous e de la carroua terme de Tortosa. In xⁱ nomine et eius gracia nouerint uniuersi quod cum questio ...» 1308.

f. 8. «Carta donacionis comitis ... [Q]uoniam facta mortalium...» 1154.

f. 8 v. «Carta donacionis comitis omnium decimarum totius episcopatus prima. Quoniam ad celsitudinem...» 1148.

f. 9. Butlla de Gregori VII al rei Sancho d'Arago, 1074, etc.

f. 151 v. «Sentencia super declaracionem ad quem pertinet regnum Aragonie. In nomine domini nostri Jhesu xristi pateat universis quod die sabbati intitulata vicesima .v. mensis junii anno a nativitate Domini .m. quadringentesimo duodecimo hora terciarum vel quasi ... S'interromp en f. 152 v.: «vasalli corone aragonum fidelitatis debitum prestare debent et tenentur illustrissimo ac excellentissimo et potentissimo principi et domino domno Ferdinando infanti...» ff. 153-155 en blanc.

f. 156. «La primicia de benifallet. Notum sit cunctis ...» 1227.

Són, en tot, unes 140 escriptures trellades, segles XII.^a-XV.^a.

10 Segle XVIII.^a. 366 ff., 360 × 260 mm. Relligat en pasta. Còpia de l'anterior n. 9. Té al principi una taula, de lletra del segle passat.

13 Segle XV.^a. 121 ff. pergami de 302 × 230 mm. Relligadura en posts de fusta cubertes de pell que havia estat verda. Darrera es llegeix: «Instrumenta omnium aniversariorum ut facilius inveniantur ibi scribantur». (?).

Al principi, taules d'aniversaris.

f. 38. Comença el cartulari d'instruments d'aniversaris. «Cum instrumenta censualium aniversariorum ecclesie dertusensis sint plura et diversa ... fuit ordinatum per venerabiles vicarium reverendi patris et domini episcopi et capitulum ecclesie supradicte quod omnia et singula instrumenta aniversariorum que nunc sunt et pro tempore fuerint in dicta ecclesia redigantur et ponantur ac scribantur in isto volumine siue libro ...»; continuen les transcripcions fins a la fi. Semblen esser totes de documents del XVI.^a segle.

16 De lletra del s. XVI-XVII, en lxxiii ff., paper, de 315 × 210 mm. Relligat en pergami, sobre el qual es llegeix: «Copia de las constituciones sinodales de la Yglesia de Tortosa desde el foleo 1 hasta el 42 inclusive y copia de varios privilegios reales desde el foleo 52 hasta el 73 inclusive. Al llo: «Nº 16.»

En un f. de guarda: «Jaume Ceruero canonge y artica Ceruero de Corbera de la Seu de Tortosa a lo escrito joan Ceruero nebot del señor artica ceruero Mercader de la present ciutat de Tortosa ett mi señor etiam» (sic).

f. 1. «Sequitur Tabula constitutionum Synodaliū ecclesie dertusensis.»

f. 8. «Incipiunt constitutiones sinodales facte per dominum Arnaldum dertusensem episcopum anno domini mclxxiiii pridie idus novembris. ¶ Quod rectores non audeant vendere laycis ecclesias suas.» — Continuen fins el f. xxxii v. Els ff. xxxiii-li en blanc.

f. lii. «Sequitur tabula privilegiorum regalium». Són 24 documents el primer dels quals en

f. liii. «Litere regie in favorem libertatis concesse sub diuersis anniis calendariis et temporibus. Quod iudex ecclesiasticus et non secularis debet cognoscere de

censualibus benefactorum. Ego Petrus dei gracia rex Aragonum ...» Tortosa kals. gener 1199.

f. lxxiii v., acabament amb «la littera juramenti facti per dominum regem quod non apponet manus juribus camere nec ecclesie nec edicta faciet contra libertatem ecclesiasticam in terris suis.» (Alfons V, 1429).

— A aquests cartularis s'ha d'afegir un volum del XVIII.^{en} segle en 4.^t petit, de «*Taules de los libres vulgarment dits los libres verts del Capitol de la Iglesia de Tortosa*». S'hi contenen les de les transcripcions existents en els ns. 5, 6, 7 (perdut), 8 i 9.

CONSTITUCIONS. — A part de les incloses en el Cartulari n. 16, anotarem els següents volums, indicats amb la mateixa numeració, que porten, record d'alguna sèrie de la qual formarien part.

22 Segle XVII.^a Relligadura en pell. Al llom: «*Constitutiones Ecclesiae Dertusensis*. 22».

f. ii. «*Sequitur Tabula constitutionum papalium et legatorum ecclesie dertusensis*». ff. viii v.-xi v. en blanc.

f. xii. «¶ *Ordinationes factae per reuerendissimum dominum franciscum patriarcham Hierosolimitanum auctoritate apostolica commissarium tam super spiritualibus quam temporalibus ecclesie dertusensis anno domini millesimo quatuorcentesimo duodecimo...*» fins f. ccxxviii, essent-ne alguns en blanc. A la fi unes notes.

23 Segle XVII.^a, 481 pp. Relligat en pell, ferros.

Comprèn:

Constitucions Capitulars. Taula, p. 1; text, p. 9.

Constitucions Papals. Taula, p. 213; text, p. 227.

Constitucions sinodals. Taula, p. 389; text, p. 403.

24 Segle XVII.^a. 349 ff. Al llom de la relligadura: «*Constitutiones Ecclesiae Dertusensis*».

f. i. «*Constitutiones Ecclesiae Dertusensis*. Ex dictis constitutionibus, aliae sunt Capitulares, aliae vero Papales. — Capitulares sunt fol. 34. — Papales vero sunt fol. 244.»

Són precedides les Constitucions de 23 ff. (2-24) amb transcripció de documents repetits dels cartularis.

25 Segle XIV.^a, en gran part. ccvii ff., paper. Relligat en pell. Conté primerament:

«*Constitutiones provinciales S. Conc. Terrachonae*».

En el f. lxi, Constitucions sinodals d'Arnau, bisbe de Tortosa.

f. lxxxi. «*Constitutiones, ordinationes seu statuta Ecclesiae Dertusensis*» etc.

26 Segle XVIII.^a. 241 ff. Relligat en pergami. Volum de

«*Constitutiones Ecclesiae Dertusensis*» Igual contingut que el n. 24.

27 Segle XVII.^a. ff. 296, en pergami. Semblant als ns. 24 i 26. «*Ex-libris Francisci Alaix Presbiteri Dertusensis*».

Al costat dels volums de Constitucions, hi ha el següent:

11 *Llibre d'aniversaris*, lletra del segle *xiv.^a - xv.^a*, 116 folis pergami. Relligat en posts de fusta cobertes de pell.

f. 4. «Ad reverenciam et honorem beate marie venerabilis Johannes de Castris thesaurarius sedis dertusensis dedit presentem librum ad servitium comune et propriis expensis ut johannis de Castris assignavit et apponi fecit in choro dicte ecclesie de qua assignacione factum fuit instrumentum per petrum sunyol notarium in mense junii anno domini .MCCCLXIX. in quoquidem libro sunt scripta hec que secuntur. ¶ Primo anniversaria ... Item instrumentum victualium que per yconomum canonicie ministrari habent episcopo et canonicis ac beneficiatis. Item instrumentum anniversariorum per quem modum fiant et de quibus quantitibus fieri possunt. Item instrumentum subthesaurarie perquem modum honera dicte subthesaurarie ministrari habent et in quibus subthesaurarius dicte ecclesie facere teneatur. Item quedam clausula cuiusdam constitutionis per quem modum se habent procuratores anniversariorum.»

En el petit arxiu parroquial adjacent al descrit hi ha llibres de baptismes de des de 1493, entre ells cinc volums dels segles *xv.^a - xvi.^a*.

II

LA BIBLIOTECA CAPITULAR DE TORTOSA, per JORDI RUBIÓ.

L'Anuari de l'I. d'E. C., 1913-14 (pp. 745-757), donà notícia de la primera exploració que hi férem amb el meu pare l'any 1914. Les presents notes vénen a esser un índex dels treballs que amb un poc més d'espai hi duguérem a terme amb En R. d'Alós la segona quinzena d'agost de 1915 i la primera de setembre de 1916. Es requeriria una estada més llarga per a poder intentar una història quelcom orgànica d'aquella llibreria. En 1915 repassàrem i completàrem les notes que havíem pres dels manuscrits en la primera investigació, i, anant acompanyats d'un fotògraf, obtinguérem fotocòpies i reproduccions d'alguns dels de major interès paleogràfic i de les miniatures més curioses. Repassant altra vegada, ajudats dels canonges, els calaixos de l'Arxiu, hi vàrem trobar tretze manuscrits més, que descrivim més avall, i assenyallàrem a continuació dels anteriors amb els núms. 247-259. En 1916 ens dedicàrem a l'estudi i còpia dels inventaris de la Biblioteca que avui es conserven i a fer una investigació en els manuals notariais i de negocis del Capítol i llibres de la seva Tresoreria, per a cercar-hi documents que il·lustrin la història de la formació del dipòsit. Aquest escorcoll fou penosíssim, pel desordre en què es trobaven llavors els manuals i la consegüent dificultat en fer un despull metòdicament cronològic dels mateixos; avui, essent ja les sèries més organitzades, fóra convenient de reprendre'l.

La collita serà ben fructuosa, a judicar pel que hi trobarem, amb tot i les dificultats de la investigació i el poc temps que disposàvem. Donem nota més avall dels documents copiats.

NOTÍCIA HISTÒRICA DE LA BIBLIOTECA I SON EMPLAÇAMENT. — Les notícies que trobarem en aquest viatge, ens permeten fixar avui les dates següents. Una investigació més completa haurà de suplir-ne les llacunes:

La constitució més antiga que havem trobat sobre la biblioteca, és del bisbe Bernat Oliver, de 12 kls. juny 1347, prohibint portar els llibres de l'església fora dels límits de la ciutat sots pena d'excomunió.* No es parla en ella encara de llibreria, volent significar amb aquest nom la sala on fossin aplegats els llibres o bé el conjunt dels mateixos. En 1430 surt ja tal concepte, en avençar les obres de la catedral actual, en un acord capitular de 27 de juny prohibint «quod nullus audeat amovere libros a libreria sub pena excommunicationis». Per aquesta data ja es devia treballar en la construcció d'una peça destinada a contenir la biblioteca. Els llibres de tresoreria parlen d'un Ramon Guardiola, prevere «procurator in libreria» i d'un pagament fet «a mossen cabiscol per la obra que feu de ço que li havien derroquat per la libreria». Del 13 de gener de 1436 cita el canonge Macip en el seu índex una «deliberatio per episcopum et capitulum pro ad finiendum opus librarie». Llavors, però, eren encara conservats els llibres a la sagristia, segons es veu en un inventari del mateix de 21 de juliol de 1436, trobat per nosaltres en una fulla solta. El mateix Macip assenyala una altra deliberació de 9 novembre de 1437, «quod ampliatur libreria et non fiat capella que fieri debebat ibidem sed serviat pro libreria». En una constitució de 17 setembre de 1443, que no havem pogut trobar, però que extracta el canonge Macip, es disposà que «nullus habeat clavem librerie nisi dormiturarius et quod canonici per manum dicti dormiturarii illuc ingrediantur». El fet que fos el *dormiturarius* qui en tingués la clau, fa pensar que el dormitori no devia esser gaire lluny de la biblioteca novament construïda. En 1444, almenys, les obres eren ja fetes i els llibres instal·lats d'algun temps en la llibreria. Així ho prova el següent acord de 14 juliol de 1444:

...«Pro indempnitate librorum librerie dicte ecclesie qui ratione pulveris quotidie consumantur, fuit sic provisum quod anno quolibet dentur .xxxiii. solidos dormitorio... qui... teneatur semel in qualibet septimane spolsar los dits llibres e agranar la dita libreria»... *Negocis de Capítol*; manual de Pere Camps, 1439-1450).

* «Dampna preterita nos futuris admonent precavere periculis; invenimus siquidem quod quidam ex canonicis nostre ecclesie Dertusensis et aliis ad loca remota se studiorum causa vel alias transferentes secum libros aliquos dicte ecclesie portaverunt et postmodum ipsis ibidem humana sorte viam universe carnis ingressis, ecclesia ipsa libros cum personis amisit. de consilio igitur et assensu predictorum prioris et capituli statuimus et ordinamus quod aliquis canonicus vel etiam quivis alius clericus vel laycus cui liber aliquis ipsius ecclesie fuerit comodatus vel quomodolibet ad ipsum pervenerit, dictum librum seu libros, si plures fuerint non abstrahat vel abstrahi faciat vel secum portet extra terminos civitatis Dertuse, impignoret seu quomodolibet alienet quovisloco, quod si quisquam contrafecerit, eo ipso sententiam excommunicationis incurrat.» (*Manual de negocis de Capítol*, de G. Guerau, 1347.)

On era, aquesta llibreria? No pas on avui és instal·lada. Havent sofert l'edifici de la Catedral tantes modificacions, fóra necessari per a esbrinar-ho un previ estudi arquitectònic del mateix, el qual s'hauria d'articular amb les notícies dels documents.* En 1468 i 1470 consta que el Capítol es reunia de vegades a la llibreria. No es comprèn ben bé com això podia tenir lloc, estant la sala ocupada pels catorze bancs on eren encadenats els llibres. Un acord de 1443, extractat per En Macip, que l'Alós assenyala més amunt (p. 104), sembla indicar que la llibreria era en una sala damunt l'Arxiu, i que, per tant, les dues dependències eren separades. Ho confirma una nota del mateix Macip (f. 46), sense data per dissort, parlant d'una deliberació sobre els «llibres que te lo capitol en la libreria de la Seu qui està dalt prop lo dormitori». Tal indicació lliga amb els acords abans esmentats, donant la clau de la llibreria i la cura de la seva neteja al dormitorer i amb el costum d'algunes cases del Cistell (la mateixa de Cîteaux en 1480), de tenir bona part dels llibres en el dormitori. El P. Villanueva (*Viage*, V, 51) vegé plegats llibres i documents en una sala al nivell del claustre, contigua a la capella de santa Càndia, que era segons ell l'antiga sala capitular de la comunitat. Tal indicació sembla referir-se a una robusta construcció gòtica, avui destinada a magatzem, situada entre la plaça de l'Olivera i la capella de santa Càndia. Al damunt hi ha un altra sala gòtica, il·luminada per un magnífic finestral, que cau al costat de l'actual Arxiu. L'engrandiment de la capella n'alterà les dimensions, però és probable que per allí haguem de cercar l'emplaçament de la vella llibreria i el dormitori. En ple segle XVII.⁴, segons diu l'Alós més amunt (p. 107), hi fou pujat també l'Arxiu; després tornaren a baixar llibres i documents, i això explica el desordre de què es planyia el P. Villanueva. Encara sofriren una nova trasllació en el segle XIX.⁵ al lloc on són ara, tal vegada un cop terminades les obres de l'actual capella del Sagrament.

El capítol tenia un llibreter, que surt sovint en els llibres de comptes. A ell es refereix la següent nota dels extrets del canonge Macip, d'11 de setembre de 1475 (p. 332 v.):

«Diffinitio per Arnaldum Roger librarium capituli de omnibus compotis ... habitis ratione ligandi libros librerie et chori.»

La següent minuta, trobada en el manual de negocis de capítol de Pere Camps de 1428-1436, datada el 26 d'abril de 1436, ens informa d'una curiosa disposició adoptada per enriquir la Biblioteca, i ens dona al mateix temps una guia per a destriar la procedència de molts llibres que la formaven:

«Nos Otho Episcopus, Eduardus de Montecatenno prior maior, Blasius de Lihori, Johannes Amargosii, Gabriel Alegre, decanus, Johannes Segur succentor, Dominicus Dous et Dominicus Sancta Pau, convocati in domo capitulari etc. confitemur et recognoscimus vobis domino Francisco Rubei, infirmario et canonico Dertusensi, quod in

* Poca cosa d'aprofitable, si es té en compte sobretot els materials d'investigació de què disposava, diu el canonge O'Callaghan en les seves diferents monografies de la Seu de Tortosa. En el seu *Apéndice á los Anales de Tortosa* (Tortosa, 1895, p. 158) fa al·lusió vagament als molts canvis de local soferts per l'Arxiu i els perills que per a ell representaren les ocupacions militars de la Catedral.

compensationem cuiusdam libri quem quilibet canonicus defunctus dicte ecclesie tenetur dimittere librerie dicte ecclesie, his presentibus dedistis et addidistis nobis duos libros vocatos (un espai blanc); et ideo absolvimus vos et vestros et bona vestra ab omne accione quam ratione dicti libri possemus ffacere, et nobis placet quod de vita vestra dictum librum usum habeatis.»

L'inventari de la llibreria de 1476 ens dóna idea de la seva disposició. Eren encadenats els llibres en catorze bancs i en una post «in pariete existente». Algunes relligadures velles conserven encara senyals del lloc on s'afermava la cadena, i en un dels plans, una tira de pergamí on s'hi anoten el títol de l'obra i el lloc que ocupava en el banc. Tot plegat s'hi compten dos cents cinquanta quatre volums, en els quals, naturalment, no hi entraven els litúrgics d'ús a l'església. En els bancs 1-6 hi havia obres de teologia, i de dret en els 7-9; els autors clàssics eren quasi tots barrejats amb llibres d'altres matèries en el tretzè, que contenia dinou volums. Hi havia un índex o «tabula in qua omnes libros eiusdem librarie sunt memorati».

Fóra interessant saber fins quan va conservar-se tal disposició. És exposat fer hipòtesis que una recerca acurada en l'Arxiu capitular, que tan de bó poguem dur a terme, podria fer inútils. Nosaltres concretàrem la investigació als manuals anteriors al segle XVI.⁸ que ens sortien a la mà al desenterrar-los de la pols. Res podem dir, per tant, de la història posterior d'aquella biblioteca ni dels treballs que el P. Pasqual segons En Villanueva, o el P. Caresmar segons En Bofarull, hi haguessin pogut fer. Sols mencionarem un inventari de lletra del segle XVIII.⁹, distribuït per matèries, incluint els manuscrits i cinquanta una estampacions, demés d'una secció de *Libros carcomidos*, que revela que ja havia començat la decadència del dipòsit. El P. Pasqual, diu En Villanueva, que encara vegé els llibres en armaris, si bé abandonats;* ell els trobà ja escampats per terra. No ens atrevirem a donar-ne tota la culpa als francesos de Napoleó, com fa el canonge O'Callaghan. Aquest, emperò, estimulat pel P. Denifle i E. Chatelain, fou qui primer treballà en salvar la biblioteca. Després, la seva història ja és coneguda. Mercès a la subvenció que durant algun temps concedí l'Institut al Capítol, s'han acabat de relligar els manuscrits tortosins i es treballa eficaçment en l'ordenació de l'Arxiu. Avui està en bones mans i la lliberalitat amb què hi són acollits els investigadors, és un exemple per altres Catedrals, digne d'agraïda alabança.

INVENTARIS DE LA BIBLIOTECA. — Prenguérem còpia dels següents:

I 1354. *Inventarium bonorum et sacristie Dertusensis*.

S'hi descriuen uns 111 llibres, molts d'ells litúrgics. Indica després una trentena de llibres que els canonges tenen defora la sagristia.

* En el volum vuitè dels manuscrits del P. Pasqual, conservats avui a la BIBLIOTECA DE CATALUNYA, hi ha extrets i transcripcions de documents de l'arxiu tortosí, i descripció d'algun manuscrit del mateix. S'hi troben tres facsímils d'altres tantes il·lustracions que decoren el ms. 20 i llarga notícia d'un manuscrit de la Regla de St. Agustí, d'un Leccionari i d'un text dels Usatges amb l'Ordenament de Batalla i els Costums de Lleyda, que diu era ricament miniaturat. Aquest avui sembla perdut. Res diu de com va trobar l'Arxiu ni del lloc de la seva instal·lació.

2 1420, 12 juliol. *Inventari de les reliquies, bens, joyes, robes, argent, perles, pedres, vestiments e altres coses de la casa de la sotstresoreria de la esglesia de Tortosa... lo qual ha retut mossen Johan Johan prevere e en l'any proppassat administrador de la dita sacristia...*

Els llibres van des del f. 77 v. al 95 v. Té les següents divisions: «theologia, rebug de theologia, canones, lectures, leys, medicina, gramaticha, libres de sglesia, libres de St. Esteve, libres del cor». S'hi descriuen dos cents setanta quatre llibres.

3 1440, 28 novembre. *Antonius de Cardona archidiaconus de Cuylla, canonicus et prepositus in ecclesia Dertusense ... fecit scribi ac inventariari libros inferius designatos qui reperti fuerunt in quadam camera dormitorii dicte ecclesie.*

Es un inventari parcial, sols de 25 llibres.

4 1453. *Inventarium reliquiarum, bonorum, jocalium, rauparum, argenti, margaritarum et aliarum rerum domus sothesaurarie ecclesie Dertusensis factum per honorabiles dominos Franciscum Climent ... et Jacobum Segur...*

Desglosada ja la biblioteca pròpiament dita dels llibres d'església, sols s'hi descriuen uns cinquanta llibres litúrgics.

5 1476, 29 juliol. *Inventari dels libres de la libreria lo qual feren los honorables mossen Sancho de Aschera menor e mossen Joan Serra canonges de la Seu de Tortosa.*

Ja mencionat més amunt, és el més complet i important.

6 Inventari del segle XVIII.

Inclòs, però sense esser relligat amb ells, en el mateix llibre conservat avui a l'armari de la Secretaria, on hi ha els inventaris núms. 4 i 5. Té les següents divisions: S. Scriptura (47 llibres), Theologia scholastica (13), Theologia moral (12), SS. Patres (23), Philosophia (13), Poesis (10), Grammatica (11), Sermones (13), Diversi (91), Canonis (44). Venen després d'igual lletra les següents rúbriques: Inventari dels llibres de la Seu de Tortosa (31), Sermones (11), Lista de libros impressos carcomidos (18), Memoria de los libros impressos que se hallan en la libreria de la Sta. Seo de Tortosa (51). Total: més de tres cents volums. Alguns títols són tatxats, altres porten indicació marginal d'esser duplicats.

INVENTARIS DE LLIBRES CEDITS PER BISBES O CANONGES A LA BIBLIOTECA. — N'hi ha d'haver molts més en els manuals i papers solts. Els que indiquem i tenim copiats són els que trobarem en la nostra ràpida recerca:

1346, 29 abril. *Ordinatio facta per reverendum dominum Arnaldum episcopum Dertusensem de bonis et debitis suis.* (Fulla solta amb vestigis de segell.)

Donació d'una *Summa confessorum sive Johannina*, un *rationale* i un breviari. Vegi's, també, el manual de G. Guerau de 1346.

1351, novembre. *Inventari dels llibres que Bartomeu de Pediatís, canonge, i Joan de Castris, tresorer de la catedral, han rebut (en nom d'aquesta?) dels cambrers del difunt bisbe Jaume Cigó.*

Dinou llibres. Entre ells figura «i. obra escrita en molts papers la qual lo dit senyor bisbe avia feta sobre lo quart de les decretals.» En mig de les obres teològiques i jurídiques, caracteritza l'autor de la *Cigonina contra maleficis*, «un libre de pargami appellat secreta magistri Mauri Salermi».

1455, febrer. *Inventarium de bonis reverendi magistri Petri Rubei canonici Dertusensis et prepositi Minorisse* (fulla solta).

Setanta quatre llibres, entre ells molts d'autors clàssics. Els inclouem en aquesta secció, perquè ens ha semblat reconèixer en els títols alguns dels que figuren en la Biblioteca.

Segle xv.^o, sense data (fulla solta). *Isti sunt libri quos dedit et dimisit F. Rubei canonicus et infirmarius ecclesie Dertuse in libraria sedis eiusdem ad commune usum volencium proficere in eisdem, de quibus tamen sibi retinuit usum ad vitam.*

Sis llibres, descrits amb incipit i explicit.

En els llibres d'inventaris es troben freqüentment notes de les coses *obvengudes* anyalment, per donatiu o compra, a la Seu. Entre elles s'hi assenyalen sovint llibres.

INVENTARIS DELS LLIBRES DE SANT DOMINGO (casa i lectoria de l'administració del Capítol).

1455, 19 febrer. *Inventarium de bonis, libris et rebus que in ecclesia et domo sancti Dominici dicte civitatis fuerunt reperta seu reperte.*

Vint-i-u llibres.

1459, 27 març. *Inventarium vacante lectoria et domo sancti Dominici per obitum reverendi fratris Berengarii Rubei.*

Vint-i-dos llibres.

INVENTARIS I VENDES O COMPRES DE LLIBRES DE PARTICULARS. — Els manuals de negocis de capítols han de contenir innombrables documents d'aquesta classe. Donem nota únicament dels que vàrem trobar i copiar; són la majoria en fulles soltes:

1347, maig. Inventari de Bn. Eymeric, tresorer de la Seu. Deu llibres.

1351, juliol. Venda al bisbe Jaume Cigó d'un «*sextum librum decretalium cum apparatu Johannis Andree*».

1351, novembre. Inventari dels llibres del mateix trobats al Palau Episcopal a la seva mort.

Vint-i-vuit llibres, entre ells uns «*sermones dominicales, quos fecit idem dominus episcopus*».

1353. Venda a l'enfermer de la Seu de sis llibres del bisbe Cigó.

1354. Rebuda de deu llibres del difunt prior de la Seu, Ramon de Paollacho, pel degà de la mateixa qui'ls tenia en penyora.

1356. Venda al prevere Ferrer Alguer d'uns llibres de Francesc Oliver.

Dos llibres de dret canònic per 40 lliures de Barcelona.

1362, 11 juliol. *Inventari dels bens del honrat en G. Oliver, prior claustral* Quaranta llibres.

Id., 12 juliol. *Cuern de l'encant de les robes del honrat en G. Oliver.*

1377, 18 octubre. *Inventarium bonorum Michaelis de Villafrancha quondam sacriste ecclesie Dertusensis.*

Vint llibres, dels quals se'n féu després encant pels administradors dels béns dels canonges morts.

1387, 12 desembre. *Inventari dels bens del honrat en Domingo Messeguer degà*. Disset llibres. Hi ha l'encant de part d'ells.

1412, 1 juny. Inventari de l'heretat de Mateu de Monçó, ciutadà de Tortosa.

Molt notable. 153 llibres detalladament descrits. Entre ells hi ha els Proverbis de Guillem de Cervera i la retòrica de Guillem Vedel, appellada la vedellina.

1430, 13 maig. Inventari dels bens de Ramon d'Abella, doctor en lleis de Tortosa. Trenta llibres de dret.

1498, 28 maig. *Inventarium bonorum repertorum in domibus domini Ludovici de Ripisaltis olim decani*.

Trenta llibres, alguns d'ells d'estampa. Hi ha també l'encant dels mateixos. Un d'ells (Nicolau de Lira) fou adquirit per la llibreria.

Predominen en aquests inventaris els llibres de dret i teologia. D'obres en vulgar quasi no se'n troben. Per la seva raresa copiem els que surten en un fragment d'una llista trobada en un full solt, sense data, però corresponent de ple al segle xv.^a, que sembla pertànyer a l'inventari de l'alberc d'una persona rica:

«En lo scriptori foren trobades les coses següents:

Item un libre en paper appellades (sic) costums

Item un libre ab ses posts scrit en paper, en que es lo Alexandre en pla, Paris e Viana e lo Gamaliel tot en pla.

Item altre libre ab ses posts e gaffets en que son scrits los evangelis en pla.

Item hun libre appellat dels angels lo qual te en Jacme Montpalau lo qual lo dit deffunt li havia prestat.

Item Boeci de Consolacio en pla scrit en paper lo qual te en Bernat Astruch de Uldecona».

1524, 23 maig. *Inventarium de bonis que fuerunt venerabilis Stephani Vallobar quondam presbiteri*.

Una trentena de llibres, quasi tots d'estampa.

DOCUMENTS DELS MANUALS DE NEGOCIS DEL CAPÍTOL, REFERENTS A LA HISTÒRIA DE LA LLIBRERIA. — Ja es comprèn que els que trobarem en les nostres recerques, per força desordenades i massa ràpides, han d'aparèixer incoherents o escaducers. L'estat en què era l'Arxiu, no ens permetia seguir, cenyint-los cronològicament, els fils conductors que de vegades la casualitat ens deparava. Així i tot, copiarem tot ço que sobre llibres ens vingué a la mà, en aquells pocs dies de recerca febrosa. Es on queda més feina per fer, ja que fou l'última que emprenguérem. Fóra riquíssima en resultats, feta metòdicament, tant per a la història de l'enriquiment de la Biblioteca com de la seva instal·lació i entreteniment. Idea del que pot rendir, la donen els extrems fets pel canonge Macip, qui no exhaurí ni de lluny la matèria; de llur major partida no tinguérem la sort de trobar els originals.

En aquests manuals, l'activitat cultural del Capítol tortosí apareix en tota mena d'iniciatives. Unes vegades preocupant-se de la reforma i impressió dels llibres litúr-

gics del bisbat; altres enviant pensionats a estudiar a París, Bolunya, Perusa o Lleyda. De vegades aquests viatgers eren utilitzats per a comprar llibres.

Extractem els documents que tenim transcrits.

1330. Rebut per Francesc Marbres, canonge, d'uns *libros sentenciarum sacristie*, prometent tornar-los. (Manual de Guillem Guerau).

1346, 5 kls. maig i juliol. Rebut de Mestre Pere Freser, *scriptor et notator librorum artis musice*, per escriure un oficier. (Id.).

1360, 7 novembre. Rebut d'un breviar *ad opus et servicium canonicorum infirmancium in dicta sede* (Pere Sunyol).

1365. Pere Batlle, prior claustral, s'obliga a fer copiar en pergamí una postilla super bibliam. Promet al Capítol entregar-lo en el terme d'un any *computandum postquam revenero de studio Parisiensi*. (Id.).

1376, 20 desembre. Compra d'un breviar a París, escrit i il·luminat segons costum de la Catedral. Copiem sencer el document per l'interès de l'assumpte i de les persones que hi intervenen:

«Noverint universi quod nos Guillelmus Dei et apostolice sedis gratia episcopus, Michael Argra prior, Petrus Bajuli archidiaconus maior, Dominicus Messeguerii decanus, Johannes de Castris thesaurarius, Petrus Garcia infirmarius, Geraldus de Monteburno archidiaconus de Culla, Guillelmus Gramatge prior claustralis, Bernardus Company succentor, Bernardus Flandina operarius, Johannes Spuny subthesaurarius, Guillelmus Pineda, Franciscus Canut, Dominicus Canahuy, Johannes de Nogaria et Berengarius Serrat canonici Ecclesie Dertusensis convocati ad capitulum ... constituimus et ordinamus certos et speciales syndicos yconomos, actores et procuratores nostros et dicte ecclesie ac etiam ad infrascripta generales honorabiles et religiosos viros fratrem Gombaudum dula¹ in sacra pagina magistrum et fratrem Johannem de Montesono,² bacallarium in sacra pagina ordinis Predicatorum et venerabilem magistrum Stephanum de Calvomonte magistrum in sacra thaulegia curatum ecclesie sancti Safirini Parisius et venerabilem Johannem de Avenis bacallarium in sacra thaulegia ... ad petendum et recipiendum pro nobis et nomine nostro et dicte ecclesie venerabili Guillelmo de Salvavilla cantore sedis Parisiensis et ab bonis ipsius quoddam briviarium de pergameno scriptum illuminatum secundum consuetudinem dicte ecclesie Dertusensis quod honorabilis magister Franciscus Xpistofori quondam precentor ipsius ecclesie fecit ibi scribi, necnon quedam quaterna papirea que erant exemplaria ipsius brivarii et quecunque alia bona et jura que fuerunt dicti venerabilis magistri Francisci Xpistofori et ad solvendum seu satisfaciendum totum quod debeatur ratione dicti brivarii...» (Notula Petri Sunyol, 1376.)

1387, 11 setembre. El convent de dominicans de Barcelona ven a la Catedral un manuscrit de les concordàncies de la Bíblia que havia pertangut a fra Bernat Armengol (*Común del Cabildo*, 1; 30).

1. Gombau d'Oluja, provincial dels Dominics, promogut a París al doctorat en 1376. (FÉRET, *La faculté de théologie de Paris*, III, 448.)

2. Joan de Montgó, el famós dominicà català que tant es significà a París per ses opinions sobre la Immaculada Concepció. Cf. RUBÍO I LLUCH, *Documents*, II.

Devia esser un còdex voluminosíssim, del qual se'n conserven encara avui els dos últims volums (mss. 38 i 165). Donem en nota, transcripció de les clàusules més interessants.*

1427, 12 agost. El bisbe, amb permís del Capítol, empenyora un *decretum*, una *suma dostiensis* i *duo volumina de Enrico* de la llibreria. (Pere Camps, 1423-1428.)

1451. Bartomeu Pont, canonge de Segorb, rep de la sotstresoreria per a copiar-lo un missal. (Id., 1451-52.)

1468, 5 juliol. Acta d'haver estat extrets tres volums dels bancs de la llibreria per a esser venuts. (*Manual* de M. Solà, 1468.)

1470, 13 novembre. Acta de donació a Joan Gerona, veguer de Tortosa, d'un llibre que tenia el seu germà Lluç, que estudiava a Perusa, en remuneració dels serveis prestats a la Seu. (Id., 1470.)

1470, 30 novembre. Acta d'entrega al lector de la Seu, Joan de Bordialba, de diversos llibres de la biblioteca. (Id.)

1473, 30 maig. Acta de préstec d'un *Durandum et Durandellum* deixats al metge Antoni Boteller perquè els transcriguí. (Miguel Solà, 1473.)

1477, 20 octubre. Es dona en ús de fruit a Joan de San Joan, una Bíblia de les tres que hi ha a la biblioteca, ja que *in augmentum librerie dicte sedis nonnullas ministravit expensas*. (Id., 1477.)

1502, 15 abril. *Capitulum deliberavit scribi ad civitatem Cesarauguste priori claustrali tunc reperto quod erat libros fororum et observantiarum regni Aragonum* (Index Macip).

* «In Dei nomine noverint universi quod nos frater Bernardus Castelleti ordinis fratrum Predicatorum in sacra pagina magister, prior monasterii Barchinone dictorum fratrum et conventus dicti monasterii, quorum fratrum conventuum dicti monasterii nomina inferius sunt scripta, hac de causa ad sonum cuiusdam campanie ipsius monasterii, prout est moris, in loco ubi est solitum per ipsos fratres in domo dicti monasterii, capitulum celebrari congregati et convocati capitulumque facientes, grates et ex certa sciencia per nos et successores nostros in dicto nostro monasterio vendimus vobis honorabili Petro Baiuli in sacra theologia magistro archidiaconoque ecclesie Dertusensis et vestris et cui sive quibus volueritis, quendam librum pergameneum vocatum concordances copertum cum postibus viridibus qui dictus liber scilicet in primo corondello prime pagine primi folii dicti libri incipit : «cuilibet volenti inquirere concordancias», et finit : «excelsus Aharon». tercius vero corondellus eiusdem pagine incipit : «sit ut cessem orare», et finit : «sunt de terra sua»; primus autem corondellus prime pagine secundi folii incipit : «in novissimi abissi Aram», et finit : «annuere non». tercius vero corondellus eiusdem pagine incipit : «poculum plenum ab homine», et finit : «nunquam abbrevitis et parvula»; primus autem corondellus prime pagine penultimi folii incipit : «commune utilem consideret», et finit autem de rubro : «vindemiam»; tercius vero corondellus eiusdem pagine incipit : «sint vulnerati dor in sepul», et finit : «vultus». primus autem corondellus prime pagine ultimi folii incipit : «redde michi uxore etc.», et finit : «rr. u. e. e. t. t. m.»; tercius vero corondellus eiusdem pagine incipit : «quid vobis videtur de xpo. cuius filius», et finit : «evidens zamri quod expugnanda esset civitas»; quique liber predictus tempore obitus naturalis honorabilis religiosi fratris Bernardi Ermegaudi ordinis antedicti et in sacra theologia magistri, erat eiusdem fratris Bernardi, cui dictus conventus scilicet in bonis que idem venerabilis frater Bernardus tempore dicti sui obitus habebat succedit ... pretium vero predicti libri quem vobis vendimus est viginti quatuor librarum et quindecim solidorum Barchinone ... Actum est hoc Barchinone .xl. die septembris anno a nativitate Domini MCCCXXXVII.»

1649, 6 juliol. Acord de què «la llibreria del Sr. Prior major Josep Isern, quondam, que està de present en lo capitol, se pose en la llibreria a bon recaudo perque no's perda ni gaste ans be se conserve».

LLIBRES DE LA SOTSTRESORERIA. — Els que examinàrem foren principalment del segle xv.^a, i contenen sovint una *rubrica de ligar llibres*, d'interès per a la història d'aquest art. Els llibres que surten solen esser els litúrgics de servei a l'església. El *librarius* Arnau Roger de Pallars, més amunt esmentat, és freqüentment mencionat en aquests comptes; es veu que era encarregat d'adobar i relligar els llibres. Com a mostra, reproduïm un dels comptes més pintorescs que tenim transcrits:

«Averies preses de la botiga del Prior.*

Item a .viii. de dehembre pres Roger una aluda blanca, hun capdell de fill, .cpc. tatxetes menudes per als llibres queligave he adobave, he hu palm he hu quart de parge de seda per lo missal del altar maior; suma tot..... v. ss. iiii

Item .ii. pregamins he .ii. parells de gaffets per altre missal iii

Item mes hun pregami .ii. parells de gaffets, fonch tot per obs de hun saltiri he hun processional i. ss. viii

Item a .xx. d abril pres lo dit Roger una aluda blava he hun missal he evangelister .cc. taxes iii. ss. viii

he pistoler .ii. palms de parge seda reforçada .ii. parells de gaffets; fa per tot vi. ss. iiii

Item a .xxviii. d abril pres Roger una aluda blanca per obs de hun flos sanctorum, fil d empalomar, per tot i. ss. viii

Item mes dos parells de tanquadors he hun pergami ii. ss. x

Item compri de Vicent Pastor assaunador per obs dels llibres del cor una pell grossa blanca..... i. ss. x

Item compri del dit una pell negra per cobrir lo flos sanctorum gran de paper, costa..... ii. ss. vi

Item aygua cuyta, farina, paper per encolar lo flos sanctorum..... i. ss. x»
(*Rúbrica de Censals*, 1463).

MANUSCRITS NOVAMENT DESCOBERTS. — Els hi donarem una numeració correlativa a continuació dels ja assenyalats per nosaltres en la Crònica de l'*Anuari*, 1913-14. Les següents notes no tenen la pretensió d'esser-ne un catàleg.

247 Pergamí. S. xiv. 65 ff. numerats. Mitja relligadura. (340 × 240 mm.).

JOAN SCOT : *Secundus sententiarum* : f. 1 inc. Circa creationem; f. 64 des. : in secula seculorum Amen. ¶ Explicit secundus sententiarum ordinatus magistri Johannis Scoti. Deo gratias. ¶ Laus tibi sit xpiste. quia labor explicit iste. f. 64 v. 65 les taules de les qüestions.

* Aquest prior surt ja en 1449 com a venedor de pergamins.

248 Pergami. S. xiv. 2 cor. Mitja relligadura. (273 × 203 mm.). Rúbriques vermelles.

Fori Aragonie. f. a, en lletra petita : Isti fori Aragonie sunt Bernardi Company canonici Dertusensis dentur pro XXX. sol. Més avall comença la 1.ª col. : Hec sunt impedimenta matrimonii... ff. b-b v. rúbriques. f. 1 inc. : Nos iacobus dei gratia..., f. 44 v. des. : et det de calonia. lx. ll.; f. 45 v. *Incipiunt fori novi editi per dominum regem iacobum apud exeam.* Statuit rex iacobus... Segueixen altres furs i capítols; f. 68: *Incipiunt observantie usus sive consuetudines regni Aragonie ordinate per rubricas...* Confugiens ad ecclesiam. f. 104 : *Incipit* decimus liber fororum noviter editum per dominum regem Petrum Aragonie ... in generali curia Cesarauguste. f. 125 v. des. : de franquitate alienigenarum revocanda. f. 126, en molt bona lletra, còpia d'un document de Pere el Catòlic donat a Lleyda el 12 kls. abril 1210 contra els excomunicats contumaces. f. 127-128, qüestions jurídiques.

249 Paper. S. xv. Incomplet de principi i fi; en molt mal estat. (210 × 143 mm.). Mitja relligadura espatllada.

I. *Theologia naturalis.* Mancat el principi. Des. : et pios expositores quot habebit contradictores. Vale dilectissime et ora pro me. Deo gracias. Amen. — II. P. DE CANDIA : *De communicatione ydiomatum ihesu Xpisto.* — III. THOMAS AQUINATIS: *De ente et esse.* Inc. : Ihs. [p]arvus error in...; des. : factas et sic est finis libri de ente et esse sancti Thome ordinis predicatorum. laus tibi xpe quia... — IV. *¿Comentari d'ARISTOTIL: Política?* Inc. : Quoniam omnem civitatem...; des. : et sic philosophus terminat illum s. politicorum ad honorem regis superne civitatis qui est benedictus in secula seculorum Amen. — V. [R]ethorica est assequitiva dyalectice...; des. : remanet finaliter. Ad beatitudinem perfectam. Amen. f. finito libro sit laus et gloria Xpo. Deo gracias. — VI. Inc. : Utrum virginitas sit virtus moralis...; des. : sic reddatur gloria xpo. amen. Deo gratias.

250 Paper. S. xv. (413 × 296 mm.). 2 cor. Incomplet de principi i fi.

Fragment d'un vocabulari llatí. Comença al f. 91, amb les paraules *hereticus, hermofoeditus, hodie...*, i s'interromp al f. 173 amb *usucario, usque.*

251 Paper. S. xv. (303 × 213 mm.). Cobertes verdes estropellades. Música antiga servint de guardes.

Repertorium super titulum de testamento et de successio ab intestato.

252 Paper. S. xv. (142 × 108 mm.). Rúbriques vermelles. Incomplet de principi i fi.

I. J. GERSON : *Tractatus de practica mystice theologie.* Comença truncat amb el text de la consideració 33; des. : *Explicit tractatus de practica mystice theologie ... per ... Johannem Jarson ecclesie parisiensis tunc cancellarium ac sagre theologie professorem...* — II. *Incipit tractatus singulariter notabilis divine contemplationis editus a venerabili patre domino Ciugone monacho sacri ordinis Cartusiensis.* [S]icut mater consularur. — III. Títuli in libro venerabilis Ricardo de sancto Victore de XII patriarchis alias intitulatus benjami. — IV. De contemplatione eiusque comendatione. Misticam illam Moysi...

253 Paper. S. xv. 2 ff. s. n. + LV (217 × 142 mm.). Relligat en cartró.

I. f. 1 : *Incipit summa sive tractatus confessionis domini Berengarii domini pape quondam magni penitentiarii*. Quoniam circa confessionis...; f. 27 des. : cognoscere et non flere. Explicit summa domini Berengarii Cardinalis episcopi Tusculani et domini pape summi penitentiarii. — II. f. 26 : *Incipit viridarium consolationis de viciis et virtutibus*. Quoniam ut apostolus Paulus ait...; f. 55 v. des. : vivit et regnat amen.

Explicit Viridarium Consolationis Deo Gratias.

Finito libro sit laus et gloria xpo.

Scriptor sum talis demonstro littera qualis.

Per crucis hoc signum—fugabis omne malignum.

O bone Laurenci martir venerande per orbem

Rembus in nostris extingue libidinis ignem.

254 Pergamí. S. xiv. (160 × 130 mm.) 2 cor. Relligadura blanca.

f. 1 : Lletanies a la Verge, f. 1 v. : AUGUSTINUS : *De confessione*. Confessio malorum... f. 5 v. : *Incipit tractatus in confessionibus audiendis*. In principio querats aceros...; f. 6 v. des. : hic salvus erit. Explicit. Segueixen de lletra molt esborrada uns breus comentaris sobre els Evangelis en notes soltes.

255 Paper. S. xiv. (196 × 150 mm.). 2 cor. Molt corcat.

Vocabulari llatí. En els fulls blancs, notes d'estudiants i exercicis de traducció.

256 Paper. S. xv. (223 × 150 mm.).

Inc. : In caritate radicati et fundati ut possitis ... És una mena d'índex dels llibres sagrats. En l'últim foli, de la mateixa lletra del ms. : Dilecto etc. filio Abbati monasterii sancti Lamperti de sancto Lamperto Salzbürgensis diocesis salutem... Sense data.

257 Paper. S. xv. (310 × 223 mm.). Títol en lacoberta, de lletra moderna : «Libro de Estatutos u ordenaciones de la ciudad de Tortosa y su termino desde 1453 hasta 1459. Esta aqui los hechos para la Galera.»

f. 1 : Stabliment de les cabates stivals e borseguins que no sien obrats ni acabats en Tortosa.

Segueixen altres ordinacions : Dels carnicers (20 juny 1453); d'aquells que fan brames de nits (3 juny 1453); carnicers (9 juny 1451); dels pescadors de la pesqueria de mar e dels stanys (3 agost 1452); mustaçafs (2 agost 1451); almoyna de St. Aloy (6 juny 1454); cequia de Vitem; sobre'l fet de seure els consols; pobla de la Galera; imposició de la farina, etc.

258 Paper. S. xvii. (57 ff. 235 × 160 mm.).

Consueta de l'ofici del monjo major.

259 Pergamí. S. xv. (360 × 241 mm.). Magnífiques miniatures abans del Cànon. Missal.

LLIBRES IMPRESOS. — El P. J. M. March, S. J., al qual deu tant la biblioteca tortosina, publicà, en estudiar i donar a conèixer el Missal tortosí de Rosenbach (Bar-

celona, 1524),* uns documents relatius a l'estampació d'un *ordinari* de la Catedral, pel mateix impressor. No deia si se n'havia conservat cap exemplar, però en un dels calaixos de l'Arxiu en trobarem un en molt bon estat, amb tot i esser sense relligar, dels cinc que n'imprimí damunt de pergamí. Per tractar-se d'una edició que creiem desconeguda en donem la descripció bibliogràfica a continuació.

f. I ¶ *Ordinarium sacramentorum ritū | dyocesis Dertuseñ. valde copio= | sum et per expertos viros be= | ne ordinatum - ideo facer= | dotibus maxime curatis | est valde utilissimum : | cū suis additamentis.*

Gravat a la fusta : la Assumpció.

f. I v. : Calvari. Als angles, els evangelistes. (Repetit al f. XLII.)

f. II : *Benedictio aque* | ¶ *Incipit ordinarium sacramen= | torum secundum ritum approba= | tum alme ecclesie Dertuseñ.*

f. CXVI: *Tabula* i al final el colofó : ¶ *Finit ordinariū sacramentorū f'm ritū | eccl'ie Cathedralis Dertuseñ. magna | cū diligentia ordinatū z correctū Im= | preffumqz arte et industria Magistri Ioannis Rosembach alemani inclita | ciuitate Barchinone. Anno domini. | M.D.XXIIII. Die vero vigesima- | octava mensis septembris.*

205 × 148 mm. tot pergamí; a tota ratlla (fora les lletanies); a dues tintes. Música. Caplletres historiades. cxvi folis. El foli xlvii per error és xlviii com el següent, i el lxiiii està assenyalat lvii - sig. a⁸-o⁸, p⁴.

Llatí i català.

Una observació abans de terminar aquestes breus notes, resum provisional del nostre treball a la Biblioteca tortosina. Tant els manuscrits de la Biblioteca com els manuals de l'Arxiu, solen esser mancats de paginació. Si ens haguéssim entretingut a marcar-la nosaltres, no hauríem pogut fer ni la meitat de la feina que duguérem a terme. Per això citem solament pel volum on es troben molts documents dels manuals de negocis capitulars. Per esser sense classificar els papers solts, tampoc ens podem referir als originals en cap signatura precisa.

* *Estudis Universitaris Catalans*, VI, 270.